DOI: 10.5507/sth.2024.002

Antický životopis, sociální jednání a kanonická evangelia*

Magdalena Vytlačilová

Cílem předkládané studie je představit takovou definici antického životopisu, která dokáže adekvátně pojmout jeho rozličné charakteristiky, a v kontextu této definice představit kanonická evangelia. S ohledem na konsenzus, že evangelia lze považovat za životopisy, neusiluji o vyčerpávající komparaci,[1] ale věnuji se důsledkům takového pohledu pro interpretaci evangelií, které jsou dle mého názoru opomíjeny.

1. Bádání a antický životopis: problém v definici žánru

V klasické filologii a novozákonním bádání je rozšířený neoklasický a formalistický přístup k literárním žánrům. Neoklasický přístup předpokládá, že žánry jsou archetypální textové kategorie, které se promítají do konkrétního korpusu textů. Protože předpokládá univerzalitu růz-

* Text vychází s podporou grantové agentury Univerzity Karlovy (č. projektu 190223) a zároveň je dílčím výstupem projektu Cooperatio řešeném na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy.

1 O konsenzu lze hovořit v novozákonním i filologickém bádání. Viz Tomas Hägg, *The art of biography in Antiquity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 150; Tim Duff, „The Gospels – R. A. Burridge: What Are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography," *The Classical Review* 46 (1996): 265–266; Philip Stadter, „Biography and History," in *A Companion to Greek and Roman Historiography*, ed. John Marincola, Oxford: Blackwell, 2017, s. 503–514, 529; Richard A. Burridge, *What Are the Gospels? A Comparison with Graeco-Roman Biography*, Cambridge: Cambridge, 1992; Clyde W. Votaw, „The Gospels and Contemporary Biographies," *The American Journal of Theology* 19 (1915): 45–73; Charles H. Talbert, „Biographies of Philosophers and Rulers as Instruments of Religious Propaganda in Mediterranean Antiquity," in *Religion*, ed. Wolfgang Haase, Berlin: De Gruyter, 1978, s. 1619–1651; Philip L. Shuler, *A genre for the Gospels: the biographical character of Matthew*, Philadelphia: Fortress Press, 1982; Charles H. Talbert, *What is a Gospel? The genre of the canonical Gospels*, Macon: Mercer University Press, 1985; Dirk Frickenschmidt, *Evangelium als Biographie: die vier Evangelien im Rahmen antiker Erzählkunst*, Tübingen: Francke, 1997.

ných pravidel a konvencí,[2] ignoruje tento přístup kontext použití jednotlivých žánrů a v případě výzkumu antického životopisu nerozlišuje mezi antickým a moderním životopisem.[3] Pokud badatelé nepracují s ahistorickými definicemi, pracují s rigidními formalistickými definicemi, jež vedou ke skepsi ohledně existence životopisu v antice, popřípadě možností jeho vymezení. Typickým zastáncem formalistického pojetí je filolog A. Dihle, dle kterého lze pouze minimum dochované literatury klasifikovat na základě žánru, přičemž pouze životopisy Plútarcha považuje za antické životopisy.[4] Podobnou pozici zastává T. Hägg, jenž se táže, zda je životopis vůbec nějaký žánr, a odpovídá, že jestli ano, tak takový, který nemá silnou identitu a je paraziticky závislý na jiných literárních formách a konvencích.[5] Hägg totiž uvažuje o životopisu jako o žánru, jehož autoři měli dodržovat přísné konvence, ale tyto konvence nenachází v předem vybraném korpusu textů, což ho vede ke skepsi o možnosti jej definovat.[6] Ve své publikaci *The Art of Biography* tak sice píše o životopisech, ale protože implicitně pracuje s předpokladem, že

---

2 Northrop Frye, *Anatomy of Criticism: Four Essays*, Princeton: Princeton University Press, 2000, s. 95.

3 Tento přístup je často implicitní či nevědomý. Často se projevuje v kritice, že nějaký text není životopis, protože je fiktivní, neobsahuje detailní popis dětství, psychologický vývoj atp. V novozákonním bádání je typickým příkladem Rudolf Bultmann, *The History of the Synoptic Tradition*, New York: Harper & Row, 1976, s. 337, 372.

4 Albrecht Dihle, „The Gospels and Greek Biography," in *The Gospel and the Gospels*, ed. Peter Stuhlmacher, Grand Rapids: Eerdmans, 1991, s. 361–386, 362. Takové pojetí je samo o sobě problematické, protože též v životopisech Plútarcha nalezneme značnou pluralitu.

5 Hägg, *The Art of Biography*, s. 380, 155. Hägg ve své publikaci nediskutuje teorie žánru, a proto není snadné jeho přístup klasifikovat. Přesto je však z jeho textu patrné, že častým odrazovým můstkem v popisu antického životopisu je moderní životopis (tzn. v některých aspektech má neoklasické pojetí) a jeho rezignace nad přesnější definicí životopisu je vedena formalistickým předpokladem rigidních definic. Rovněž stojí za povšimnutí, že Hägg knihu uvádí citátem o tom, že literární teorie Aristotela a N. Fryeho postrádají žánr životopis.

6 Podobný přístup jako Hägg zastává Ch. Pelling nebo K. De Temmerman, který si stěžuje, že antický životopis je příliš roztahaný (sprawling) a rozličný (diverse) na to, aby jej mohla jedna definice zachytit. Christopher Pelling, „Biography, Greek," in *The Oxford Classical Dictionary*, eds. Simon Hornblower – Esther Eidinow – Anthony Spawforth, Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 232–233; Koen De Temmerman, „Writing (about) Ancient Lives: Scholarship, Definitions, and Concepts," in *The Oxford Handbook of Ancient Biography*, ed. Koen De Temmerman, Oxford: Oxford University Press, 2020, s. 3–18, 7.

je nutné vymezit žánr přísně formalisticky, rezignuje na jeho přesnější vymezení.

Uvedená pojetí spojuje tendence vymezit žánr antického životopisu na základě přísných formalistických pravidel, ale ta se ukazují jako nepřínosná a problematická při analýze pramenů. V důsledku toho jsou badatelé skeptičtí ohledně samotné kategorie žánru životopisu, ačkoliv sami uznávají a reflektují, že texty Plútarcha, Suetonia atp. jsou odlišné od historiografických děl nebo novel. Důsledkem formalistického přístupu v novozákonním bádání je, že badatelé otázku žánru evangelií považují pouze za záležitost klasifikace a nezkoumají její důsledky. Jak připomněla H. Bondová v roce 2020, potenciál současného konsenzu zůstává do velké míry nevyužit.[7]

V současné literární vědě se s přísně formalistickým a neoklasickým uchopením literárních žánrů nesetkáme. Od 60. let 20. století badatelé začali pracovat např. s Wittgensteinovými „rodinnými podobnostmi", které jim o žánrech dovolily hovořit jako o „ohebných entitách". Wittgensteinův koncept nám sice pomůže uchopit dynamiku daného žánru, jak v novozákonním bádání zdůraznil R. Burridge, ale současně jej redukuje pouze na sérii možných sdílených charakteristik.[8] O žánru je proto vhodnější uvažovat jako o *specifické konstelaci* formálních a obsahových charakteristik než jako o sérii izolovaných prvků, které se mohou vyskytovat napříč žánry.[9] V takovém pojetí sice mohou žánry sdílet určité prvky (předmluvu, tón autora, struktura atp.), ale tyto prvky mají v kompozici děl různé významy a funkce.

---

7 Helen K. Bond, *The first biography of Jesus: genre and meaning in Mark's gospel*, Grand Rapids: Eerdmans, 2020, s. 2.

8 Ke kritice L. Wittgensteina a aplikace teorie rodinných podobností v literární vědě viz David Fishelov, „Genre Theory and Family Resemblance–Revisited," *Poetics* 20 (1991): 123–138. Burridge ve svém textu identifikuje 19 charakteristik, které mají být typické pro životopis, nicméně není jasné, které považuje za ústřední, a které nikoliv. Hypoteticky tak nějaké dílo může sdílet s jinými životopisy 18 charakteristik, nebude se zaměřovat na život jednoho protagonisty, a přesto jej bude možné označit za životopis.

9 Amy J. Devitt, *Writing Genres*, Carbondale: Southern Illinois University Press, 2004, s. 12.

2. Primární charakteristiky antických životopisů

2.1 Obsahová a formální kritéria

Antický životopis je v primárních dokladech často nazývaný βίος/*vita*. Za primární charakteristiky životopisu lze považovat výhradní zaměření na život jedné osoby, která je charakterizována svými výroky a činy. Účelem tohoto zobrazení bylo ztvárnit její charakter jako normativní model (*exemplum*, παράδειγμα).[10] Vyobrazovaní jedinci nebyli pouze ti, kteří byli považováni za pozitivní model jednání (pro Suetonia byl např. exemplárním císařem Augustus), ale i ti, kteří byli považováni za model jednání, kterého se člověk nemá dopustit (Nero byl dle Suetonia exemplárním selháním). K zobrazení charakteru hlavního protagonisty autoři užívali techniku „komprese", s níž zdůraznili především jednu vlastnost na úkor jeho (v životě) dynamické osobnosti.[11] Na rozdíl od moderní literatury se tak v antické literatuře nesetkáme s pojetím osobnosti, která se dynamicky vyvíjí, a jsme konfrontováni se statickým pojetím.[12] Takto „zploštěle" zobrazený jedinec byl ztvárněn za pomoci existujících literárních, mytologických, historických nebo společensky rozpoznatelných typů za účelem dosažení autenticity a důvěryhodnosti.[13] Dobrým příkladem statického zobrazení osobnosti jsou kanonická evangelia, ve

---

10 Např. jako model ideálního císaře, mesiáše, filosofa, literáta, filosofa atp. K životopisu a imitaci viz např. Plut. *Tim* 1,1; *Aem*. 1; Luc. *Demon.* 1–2. Plutarch, *Lives 1–11*, Cambridge: Harvard University Press, 1914–1926; Lucian, *Phalaris, Hippias or The Bath, Dionysus, Heracles, Amber or The Swans, The Fly, Nigrinus, Demonax, The Hall, My Native Land, Octogenarians, A True Story, Slander, The Consonants at Law, The Carousal (Symposium) or The Lapiths*, Loeb Classical Library 162, Cambridge: Harvard University Press, 1961. Podobně píše Bondová, že nehledě na variabilitu antických životopisů vstupuje do popředí moralistická touha se z těchto životopisů poučit. Bond, *The First Biography of Jesus*, s. 45. Burridge ve své publikaci rozvíjí novozákonní etiku na základě předpokladu imitace Ježíše. Richard A. Burridge, *Imitating Jesus: An Inclusive Approach to New Testament Ethics*, Grand Rapids: Eerdmans, 2007.

11 Alex Woloch, *The One vs. the Many: Minor Characters and the Space of the Protagonist in the Novel*, Princeton: Princeton University Press, 2003, s. 69.

12 Více viz např. Koen De Temmerman – Evert van Emde Boas, „Character and Characterization in Ancient Greek Literature: An Introduction," in *Characterization in Ancient Greek Literature: Studies in Ancient Greek Narrative*, eds. Koen De Temmerman – Evert van Emde Boas, Leiden: Brill, 2017, s. 1–23, 10–11.

13 Tamtéž, s. 9.

kterých je Ježíš konzistentně zobrazen jako zaslíbený a paradigmatický Mesiáš, což přirozeně komplikuje výzkum sebepochopení Ježíše.[14]

Dle výše uvedeného vymezení antického životopisu lze za životopisy označit následující texty: Plútarchovy životopisy (Paralelní životy, Život Galby, Život Othona, Život Aráta, Život Artaxerxa), životopisy Cornelia Nepota (O znamenitých mužích), Agricola od Cornelia Tacita, Suetoniovy Životy dvanácti císařů a O znamenitých mužích, Lúkianovy životopisy (Démonaktův život, Peregrinos, Alexandros neboli Lžiprorok), Život Aisópa,[15] Pseudo-Kallisthenova Alexandrova romance[16] a Život Homéra od Pseudo-Hérodota.[17] Z židovské literární tvorby lze uvést tři dochované životopisy Filóna Alexandrijského (Život Abrahama, Život Josefa a Život Mojžíše). Za životopisy lze označit též kanonická evangelia,[18] která se výhradně zaměřují na život Ježíše (resp. na tu část života, kterou evangelisté považují za ústřední), který je v nich charakterizován svými činy a výroky.[19] Zřejmě nejčastějším argumentem v současném bádání, proč evangelia nelze považovat za životopisy, je, že postava Ježíše je prostě příliš výjimečná.[20] Nicméně je třeba si uvědomit, že se jedná o *normativní* soud a důsledek křesťanského předporozumění, které patří do systematické teologie, a nikoliv do moderní neutrální historickokritické práce. Naopak můžeme říci, že ideologický rozměr evangelií je plně v souladu s povahou antického životopisu, neb životopis byl pro-

---

14 Většina současných rekonstrukcí sebepochopení Ježíše postrádá diskuzi nad žánrem. Sigurd Grindheim, *God's Equal: What Can We Know about Jesus' Self-Understanding?*, London: T&T Clark, 2011; Dale C. Allison, *Constructing Jesus: Memory, Imagination, and History*, Grand Rapids: Baker Academic, 2013; Brant Pitre, *Jesus and the Last Supper*, Grand Rapids: Eerdmans, 2017; Tucker S. Ferda, *Jesus, the Gospels, and the Galilean Crisis*, London: T&T Clark, 2020.

15 K žánru Života Aisópa viz Grammatiki A. Karla, „The Literary Life of a Fictional Life: Aesop in Antiquity and Byzantium," in *Fictional Storytelling in the Medieval Eastern Mediterranean and Beyond*, eds. Carolina Cupane – Bettina Krönung, Leiden: Brill, 2016, s. 313–337, 320.

16 Krzysztof Nawotka, *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes: A Historical Commentary*, Leiden: Brill, 2017, s. 18.

17 *Homeric Hymns, Homeric Apocrypha, Lives of Homer*, ed. Martin L. West, Loeb Classical Library 496, Cambridge: Harvard University Press, 2003.

18 Ke konsenzu v novozákonním bádání viz poznámka č. 1.

19 Právě přítomnost výroků je jedním ze znaků životopisů, neb např. pro historiografie nebyly tak časté.

20 Ulrich Luz, *Matthew 1–7: A Commentary*, Minneapolis: Fortress Press, 2007, s. 14–15; Jürgen Becker, „The Search for Jesus' Special Profile," in *Handbook for the Study of the Historical Jesus*, eds. Tom Holmén – Stanley E. Porter, Leiden: Brill, 2011, s. 57–89, 65.

středkem polemiky a prosazování vlastních hodnot, a měl tedy přirozeně ideologický rozměr. Proto mj. nebylo úplně obvyklé, aby životopisci čerpali z jiných životopisů, protože si byli vědomi jejich ideologického zabarvení.

2.2 Životopis a sociální jednání

Protože je žánr důležitou součástí mezilidské komunikace, je nutné se zabývat jeho sociální povahou a kontexty, ve kterých je používán. Literární žánry lze totiž označit za „typizované vzorce jazyka používané k dosažení rétorických cílů v pravidelně se opakujících situacích".[21] Jinými slovy můžeme říci, že žánry představují formální a obsahovou reakci na nějakou sociální situaci, a chceme-li lépe porozumět konkrétnímu žánru, je nutné zkoumat kontext jeho užití. Z toho důvodu je nutné vymezit antický životopis rovněž na základě sociálního jednání s ním spojeného.[22] Autoři životopisů usilovali o aktivní formování charakteru čtenářů/posluchačů a prosazení vlastních hodnot, a proto byly životopisy účinným nástrojem náboženské, filosofické či politické polemiky. Žánr životopisu byl oblíbený zejména v kontextu řecké filosofie, jejíž studium bylo spjato se studiem života zakladatelů či prominentních učitelů různých škol, které se studenti snažili imitovat.[23] Filosofie měla totiž praktický rozměr a zasahovala do oblastí života, jako je např. strava, oblékání, postoj k bohatství a konvenčním hodnotám.[24]

---

21 „Typified patterns of language used to achieve rhetorical goals in regularly recurring situations." Carolyn R. Miller, „Genre as Social Action," *Quarterly Journal of Speech* 70 (1984): 151–167, 151, 159.

22 Z. K. Dawson rovněž zdůraznil, že je nutné se zabývat sociálním jednáním, které je s žánry spojené. Ve svém textu však nedospěl k závěru, zda evangelia jsou, nebo nejsou životopisy. Naopak se kriticky vymezil vůči otázce, zda lze skutečně hovořit o žánru životopisu, když texty standardně označené jako životopisy měly různé cíle. Zachary K. Dawson, „The Problem of Gospel Genres: Unmasking a Flawed Consensus and Providing a Fresh Way Forward with Systemic Functional Linguistics Genre Theory," *Biblical and Ancient Greek Linguistics* 8 (2019): 33–77, 71.

23 Proto se studenti označovali jako ζηλωτής, tedy ti, co imitují. Pierre Hadot, „The Ancient Philosophers," in *The Selected Writings of Pierre Hadot: Philosophy as Practice*, London: Bloomsbury, 2020, s. 43–54, 50.

24 V mnoha ohledech ilustrativním příkladem je Lúkianův životopis filosofa Démonakta. Když Lúkianos popisuje Démonaktovy filosofické „preference", píše, že toho měl nejvíce společného se Sókratem, ale že v oblékání a v jednání s lidmi byl jako Díogenés

Uchopíme-li kanonická evangelia jako životopisy, je nasnadě, proč je třeba reformulovat tázání, proč Marek sepsal evangelium a proč jej další autoři napodobovali. Dle celé řady rekonstrukcí Marek psal v reakci na trauma zapříčiněné pádem Chrámu[25] nebo smrtí první generace křesťanských tradentů. Taková zdůvodnění mají v bádání velké množství zastánců (Ch. Keith, A. Kirk, S. Hübenthalová),[26] kteří svá tvrzení podpírají zejména J. Assmannem a jeho Traditionsbruch teorií. Assmann na pozadí této teorie vysvětluje přechod od ústní tradice, která je dle něj centrem komunikativní paměti, do psané podoby, která je dle něj nositelem kulturní paměti. K tomuto přechodu má dojít právě kvůli různým traumatům,[27] a slouží různým komunitám jako prostředek k vyrovnání se s nimi.[28] Uchopení Markova evangelia jako způsobu vyrovnání se s traumatem (a binární rozlišení mezi ústní tradicí/komunikativní pamětí a psanou tradicí/kulturní pamětí) je však problematické a redukcionistické, protože tradici omezuje pouze na život historického Ježíše. Ačkoliv je důležité se ptát, proč Marek sepsal nějaký text, ignoruje takové tázání literární rozměr textu, jako kdyby psaní o Ježíšovi automaticky implikovalo sepsání životopisu.[29] Pokud by bylo Markovo evangelium reakcí na smrt učedníků, lze namítnout, proč Marek necituje explicitně

---

ze Sinópé (Luc. *Demon*. 1,5). Více viz např. Karin Schlapbach, „The Spectacle of a Life: Biography as Philosophy in Lucian," in *Bios Philosophos. Philosophy in Ancient Greek Biography*, eds. Mauro Bonazzi – Stefan Schorn, Turnhout: Brepols, 2016, s. 127–155. K edici Lúkiana viz poznámka č. 10.

25 Werner H. Kelber, *Mark's Story of Jesus*, Philadelphia: Fortress Press, 1979, s. 13–14; James R. Edwards, *The Gospel According to Mark*, Nottingham: Apollos, 2018, s. 9.

26 Chris Keith, *The Gospel as Manuscript: An Early History of the Jesus Tradition as Material Artifact*, New York: Oxford University Press, 2020, s. 80; Alan Kirk, „The Memory of Violence and the Death of Jesus in Q," in *Memory and the Jesus Tradition*, London: Bloomsbury, 2017, s. 177–188; Sandra Huebenthal, *Reading Mark's gospel as a text from collective memory*, Grand Rapids: Eerdmans, 2020.

27 Jan Assmann, *Religion and Cultural Memory: Ten Studies*, Stanford: Stanford University Press, 2006, s. 64.

28 Assmannovy teorie jsou protkány psychologizujícími zjednodušeními a nejsou podle mého názoru vhodné pro moderní literárně-historickou analýzu.

29 Bauckham rovněž redukuje důvod sepsání Markova evangelia na otázku, proč *sepsal* text, ale už se nezajímá o jeho žánr, jako kdyby žánr životopisu byl samozřejmý. Implicitně totiž předpokládá, že Marek již kázal historický život Ježíše. Marek však mohl sepsat sbírku Ježíšových výroků, zázraků, hymny atp. Richard Bauckham, „For Whom Were Gospels Written," in *The Gospels for all Christians: rethinking the Gospel audiences*, ed. Richard Bauckham, Grand Rapids: Eerdmans, 1998, s. 9–48, 29.

ani jednoho svědka, a proč se vůbec rozhodl sepsat životopis, a nikoliv sbírku různých testimonií.

Protože antické životopisy pojednávají primárně o významných osobnostech, ať už politických, filosofických či náboženských, učinil Marek jakožto první známý evangelista, z Ježíše významnou osobu, která je hodna životopisu.[30] Je však otázkou, zda mělo sepsání životopisu Ježíše reálný dopad na recepci raných křesťanů jako filosofů. Lze předpokládat, že ano, avšak autoři, kteří zmiňují křesťany jako např. Galén, nespojují křesťanství explicitně s psaným textem. Přesto však Galén hovoří o křesťanství jako o škole, křesťany na základě jejich morálně-etických postojů přirovnává k filosofům a označuje je jako „učedníky Krista".[31] To lze společně s častými zmínkami raně křesťanských autorů o imitaci Ježíše (Ign. *Mag*. 9,1–2; Ign. *Eph*. 15,1; *Diog*. 9,6; *Mart*. *Pol*. 17,2–3; *1Clem*. 17,1) interpretovat jako doklad toho, že evangelia měla ve 2. století podobnou funkci jako životopisy filosofů v jiných filosofických školách.[32] Tento závěr lze navíc podpořit četnými evangelijními pasážemi, které mají funkci měřítka a důrazem evangelií na imitaci.[33] Významná je především pasáž Mk 8,34 (par. Mt 10,38; Lk 9,23;14,27), v níž Ježíš doslovně vyzývá k imitaci, přičemž Marek zde dle mého názoru rozvíjí Pavlův důraz na imitaci Ježíše (1Kor 4,16–17). Tím, že Marek uvede Ježíšův život křtem a soustředí se na události po křtu, vyzdvihuje tak, že to, na čem záleží, je život křesťanů po křtu.[34] Je příhodné připomenout Pavlovo pojetí křtu, který podle něj symbolizuje nový život (Řím 6,4–8), přičemž ten je založen na imitaci života Ježíše.[35] Z perspektivy Pavlovy teologie

---

30 Zajímavým životopisem je Alexandros neboli Lžiprorok, ve kterém Lúkianos sice uznává, že člověk jako Alexandr si nezaslouží, aby o něm četli lidé, ale odvolává se na Arriána, který rovněž sepsal život marginální osoby (Luc. *Alex*. 2). Lucian, *Soloecista, Lucius or The Ass, Amores, Halcyon, Demosthenes, Podagra, Ocypus, Cyniscus, Philopatris, Charidemus, Nero,* Loeb Classical Library 162, Cambridge: Harvard University Press, 1961.

31 Richard Walzer, *Galen on Jews and Christians*, Oxford: Oxford University Press, 1949, s. 91. Tato zmínka samozřejmě neimplikuje, že by křesťanství bylo filosofií. Náboženská praxe, která zahrnovala četbu textů, byla neznámá Řekům a Římanům, a jestliže raní křesťané během svých setkání četli literaturu, je pochopitelné, že je nekřesťané zařadili do jim známého rámce a vnímali je jako filosofy.

32 Michael W. Holmes – Joseph B. Lightfoot, *The Apostolic Fathers*, Rapids: Baker Academic, 2008[3].

33 Např. Mk 3,29.35.

34 S podobným vysvětlením pracuje Bond, *The first biography of Jesus*, s. 157–158.

35 V Matoušově a Lukášově evangeliu se tento důraz ztrácí tím, že evangelisté ukazují život Ježíše před křtem, zatímco v Janově evangeliu tento důraz zůstává.

je to Duch svatý, který činí tento nový život možným (2Kor 3,6), přičemž právě Duch svatý sestoupil na Ježíše během křtu (Mk 1,10). Důraz na imitaci Ježíše Pavel zdůrazňuje v pasáži Řím 8,14, dle níž kdokoliv, kdo je veden Duchem Božím, je Božím synem.[36] Jestliže tak Pavel tvrdí, že kdokoliv s Ježíšem trpí, je s ním také oslaven, Marek stejně ve svém evangeliu vyzývá k utrpení s Ježíšem, které dále znázorňuje a popisuje. Je to však Matoušovo evangelium, které naplno využívá potenciálu životopisu, neb vyniká v prostoru, ve kterém Ježíše zobrazuje jako učitele. Do Království nebeského totiž dle Ježíše vejde pouze ten, kdo činí vůli Boží (7,21), přičemž je to jeho učení, které tuto vůli odhaluje a činí život podle této vůle Boží. Imitování Ježíšova učení a jednání, které evangelium zobrazuje, tak má soteriologický charakter (7,24).[37] Význam imitace Ježíše v raném křesťanství rovněž zdůraznil S. Byrskog, dle kterého nebyly jednotlivé perikopy o Ježíšovi předávány v izolaci, ale byly ztělesněny a materializovány jednáním tradentů.[38]

3. Sekundární charakteristiky životopisů

Žánry mají performativní povahu. Nejen, že lidé reagují s konkrétními žánry na nějakou situaci, ale protože jsou žánry s určitými situacemi spojené, mohou lidé tyto situace vytvářet. Lidé tak v komunikaci nejprve identifikují situaci (např. nařčení ze zločinu) a na ni reagují vybraným žánrem (např. apologií). Současně ale žánr, se kterým člověk reaguje na určitou situaci, ovlivňuje podobu dané situace. Jinými slovy — situace utváří žánry, žánry vytváří situace. Situace a kontexty jednání však nejsou identické, a proto i ty nejpodobnější jsou odlišné stejně jako dvě provedení jedné hry.[39] Proto nalezneme v textech stejného žánru plurali-

---

36 Pavel rovněž křesťany vyzývá k imitaci jeho samého v pasáži 1Kor 4,16–17.

37 Samuel Byrskog, *Jesus the Only Teacher*, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1994, s. 325–326. K významu etiky viz Matthias Konradt, „Following Jesus and Fulfilling the Law: Considerations on the Ethical Conception of the Gospel of Matthew," in *The Gospel of Matthew in Its Historical and Theological Context*, eds. Mihail Seleznev – William Loader – Karl-Wilhelm Niebuhr, Tübingen: Mohr Siebeck, 2021, s. 275–294.

38 Byrskog, *Jesus the Only Teacher*, s. 329.

39 Devitt, *Writing Genres*, s. 20.

tu.[40] Tato pluralita byla v případě životopisu umocněna absencí přísných konvencí[41] a reflektuje způsoby, jakými lze dosáhnout vyžadovaného efektu, jímž je v případě antického životopisu zobrazení hlavního hrdiny jako normy.[42] Antické životopisy tak měly a) různé historické intence, b) zobrazovaly různé úseky života hlavní osobnosti (kariéra, celý život atp.), c) obsahovaly různý materiál na základě autorovy selekce (zázraky, vojenské úspěchy),[43] d) který byl seřazen chronologicky či rubrikově a e) lišily se ve svých názvech.

Uvedené charakteristiky, které badatelé považují za překážku v uvažování nad antickým životopisem, považuji za sekundární, a proto jejich diverzita není překážkou pro pochopení nějakého textu jako životopisu. Respektive lze říci, že tyto sekundární charakteristiky mohou být na jednu stranu nekonečně variabilní, ale na druhou stranu je tato variabilita relevantní pouze tehdy, pokud je na jejím pozadí předpoklad primárních charakteristik, zejména sociálního jednání.[44] Z důvodu možné variability

---

40 Pluralita jednotlivých děl žánru může být podmíněna tím, zda je s žánrem spojena konkrétní regulativní instituce, která dodržování konvencí vyžaduje (akademické texty, papežské dokumenty, zákony). Jiné žánry naopak mohou kreativitu podporovat.

41 O antickém životopisu píší autoři jako Cornelius Nepos a Plútarchos, kteří v předmluvách k vlastním textů obhajují své literární úsilí, když se vymezují vůči historiografii, která byla nejrespektovanějším žánrem prózy, a která se od dob Thúkydida zajímala o veliké politické události (Nep. *Pel*. 1,1; Nep. *Att*. 1,3; Plut. *Gal*. 2,3; Plut. *Alex*. 1,1; Plut. *Nic*. 1,6). Cornelius Nepos, *On Great Generals, On Historians*, ed. John C. Rolfe, Loeb Classical Library 496, Cambridge: Harvard University Press, 1929. K edici Plútarcha viz poznámka č. 10.

42 Právě tyto charakteristiky trápí badatele při definování životopisu, a jsou důvodem, proč nad ním rezignují.

43 Přítomnost zázraků v evangeliích není překážkou pro jejich interpretaci jako životopisů. Během vlády Flaviovské dynastie se zázraky staly prostředkem, jak zobrazit charisma císařů, zejména Vespasiána. Považuji za pravděpodobné, že portrét Ježíše v Markově evangeliu je částečně motivován zobrazit Ježíše jako většího či lepšího krále (císaře) než byl Augustus a Vespasián. Stejně jako Vespasián byl Ježíš znám jako léčitel (Suet. *Vesp*. 7), ten, kdo činí mír a jako ten, kdo mj. dokáže poručit bouři (Philo *Leg. Gai*. 144–147). Suetonius, *Lives of the Caesars, Volume II*, Loeb Classical Library 38, Cambridge: Harvard University Press, 1914; Philo, *The Embassy to Gaius*, Loeb Classical Library 379, Cambridge: Harvard University Press, 2004. K zázrakům Flaviovské dynastie viz např. Trevor S. Luke, „A Healing Touch for Empire: Vespasian's Wonders in Domitianic Rome," *Greece and Rome* 57 (2010): 77–106; Sophia Papaioannou, „Omens and Miracles: Interpreting Miraculous Narratives in Roman Historiography," in *Recognizing Miracles in Antiquity and Beyond*, ed. Maria Gerolemou, Berlin: De Gruyter, 2018, s. 85–110.

44 Mé výše uvedené vymezení antického životopisu není v kontextu dějin bádání neobvyklé a je podobné definicím Hägga, Pellinga nebo De Temmermana. Jeho výhodou

tak uvádím pouze takové sekundární charakteristiky, které považuji za důležité nebo zásadní pro výzkum evangelií a uvědomění si implikací, které klasifikace evangelií jako životopisů přináší.

a) Různé historické tendence

Všechny dochované životopisy ztvárňují historické osobnosti jako normativní vzor, přesto mají různou historickou hodnotu. S ohledem na historicitu lze rozlišit celkem tři druhy životopisů.

1) Historické životopisy, jejichž autoři zamýšleli psát do určité míry věrohodně (typicky Plútarchovy Životy, dle interpretace R. Stonemana Alexandrova romance).[45]
2) Historizující životopisy, jejichž autoři chtěli oklamat své čtenáře (dle některých interpretací např. Život Apollónia z Tyany či Alexandrova romance).
3) Fiktivní životopisy, jejichž fiktivní povahy si je čtenář vědom (Život Aisópa).[46]

Zatímco starší bádání bylo zatíženo pojetím, že autoři životopisů se zajímají primárně o historickou přesnost, a nepovažovalo díla s pochybnou historickou hodnotou za životopisy, novější bádání reprezentované Häggem nebo De Temmermanem tento předpoklad opouští.[47] Do okruhu zájmu se dostávají dříve marginalizované texty (Život Aisópa, Alexandrova romance)[48] a do popředí vstupuje vědomí, že autoři sice mohli usilovat o historickou věrohodnost (nikoliv přesnost), ale nezdráhali se použít rétorické elaborace, idealizovat, dramatizovat či kreativně vymýšlet různé epizody. Standardem byla též rivalita a touha překonat

---

však je důraz na sociální jednání (a chápání ho jako součást definice životopisu), které je s životopisem spojeno, a rozlišení mezi primárními a sekundárními charakteristikami. Pelling, „Biography, Greek," s. 232–233; De Temmerman, „Writing (about) Ancient Lives," s. 7; Hägg, *The Ancient Biography*, s. 380.

45 Zejména verze dochována na rukopise ms. A (Parisinus graecus 1711) a recenze A. K recenzím viz Richard Stoneman (ed.), *The Greek Alexander Romance*, Harmondsworth: Penguin Books, 1991, s. 8. Krzysztof Nawotka, *The Alexander Romance by Ps.-Callisthenes: A Historical Commentary*, Leiden: Brill, 2017, s. 30–33.

46 Je samozřejmě obtížné přesně rozlišit mezi prvním a druhým typem.

47 Dle Momigliana je hranice mezi fikcí a realitou menší v životopisu než v běžné historiografii. Přesto však inklinuje k „historičtějšímu" pojetí životopisů než současné bádání. Arnaldo Momigliano, *The Development of Greek Biography*, Cambridge: Harvard University Press, 1993, s. 56.

48 Srovnej Hägg, *The Art of Biography in Antiquity*, s. 17–18.

jiné autory za každou cenu, často za cenu přehánění nebo vymýšlení si falešných pramenů atp.[49]

Kromě toho je vymezení životopisů jako historicky přesných textů neudržitelné kvůli povaze pramenů. U životopisů Plútarcha nebo Suetonia sice můžeme zkoumat jejich historicitu díky většímu množství na sobě nezávislého materiálu, analistických pramenů atp., ale už tomu tak není v případě takových postav, o nichž nemáme dochované delší historické prameny, jako tomu je v případě Lúkianova Démonakta. Dalším ilustrativním příkladem, proč je problematické považovat za životopisy historicky přesné texty, je Pseudo-Hérodotův Život Homéra, jehož autor odkazuje na prameny a je kritický k různě dochovaných verzím událostí z Homérova života (Ps. Hdt. *Vit. Hom.* 4;6). Ačkoliv v současnosti žádný badatel nepovažuje tento životopis za spolehlivý zdroj informací o Homérovi, je z těchto autorských strategií evidentní, že autor historické/historizující intence měl.

V rámci nastíněného spektra považuji za problematické označit evangelia jako historické životopisy, jak to činí např. R. Bauckham, C. Keener nebo M. Licona.[50] Kanonická evangelia poskytují svědectví o tom, jak a proč se naplnila starozákonní očekávání v osobě Ježíše. Je však příznačné, že věrohodnost tohoto svědectví není kontinuálně konstruována jako v jiných historických životopisech prostřednictvím explicitních

---

49 John Moles, „Truth and Untruth in Herodotus and Thucydide," in *Lies and Fiction in the Ancient World*, eds. Christopher Gill – Timothy P. Wiseman, Austin: University of Texas Press, 1993, s. 88–121, 97. Liv Mariah Yarrow, *Historiography at the End of the Republic: Provincial Perspectives on Roman Rule*, Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 61; Christopher Pelling, *Literary texts and the Greek Historian*, London: Routledge, 2000, s. 52.

50 Dle Licony je pravděpodobné, že Markovo evangelium je věrohodnějším pramenem než Suetoniův Život Augusta. Michael R. Licona, „Are the Gospels ‚Historically Reliable'? A Focused Comparison of Suetonius's Life of Augustus and the Gospel of Mark," *Religions* 10 (2019), s. 148. Richard Bauckham, *Jesus and the eyewitnesses: the Gospels as eyewitness testimony*, Grand Rapids: Eerdmans, 2017²; „The Gospel of Mark: Origins and Eyewitnesses," in *Earliest Christian History: History, Literature, and Theology: Essays from the Tyndale Fellowship in Honor of Martin Hengel*, eds. Martin Hengel – Michael F. Bird – Jason Maston, Tübingen: Mohr, 2012, s. 145–169; Craig S. Keener, *Christobiography: memory, history, and the reliability of the Gospels*, Grand Rapids: Eerdmans, 2019; „Otho: A Targeted Comparison of Suetonius's Biography and Tacitus's History, with Implications for the Gospels' Historical Reliability," *Bulletin for Biblical Research* 21 (2011): 331–355; „Assumptions in Historical-Jesus Research: Using Ancient Biographies and Disciples' Traditioning as a Control," *Journal for the Study of the Historical Jesus* 9 (2011): 26–58.

odkazů a relativizace materiálu. Text již od počátku předpokládá věrohodnost starozákonních proroctví, textů a vypravěče.[51] Jsou-li tyto prerekvizity přijaty a text je *a priori* považován za věrohodný, je to v textu Ježíš, kdo dokazuje svoji identitu skrze vlastní jednání, nikoliv autor.

Dle raně křesťanských autorů, stejně jako např. dle židovských autorů, Duch svatý mluvil skrze Písmo (Philo *Mos*. 2,2,292; Joseph. *AJ*. 10,10,4; 2Pt 1,19–21; 2Tim 3,16–17).[52] Pro literaturu, která si nárokuje nadpřirozený původ, je typické, že autor (který se deklaruje/je chápán jako prostředník) téměř nevstupuje do textu, nedokazuje uváděné události, a naopak je prezentuje s absolutní jistotou a autoritou. Prezentace tímto absolutním stylem má paradoxní důsledek, že autor je v textu upozaděn – není třeba, aby vystupoval v první osobě a čtenáře ujišťoval nebo kontinuálně přesvědčoval. Matouš sice jako jediný evangelista dokládá některé události explicitními formulemi o naplnění Starého zákona,[53] ale ten mu neslouží jako historický pramen, nepracuje s ním historiograficky (tzn. nepodrobuje jej kritice, ale naopak mu místy dává nový význam atp.), a jím užité formule lze spíše zařadit do kontextu inspirované židovské exegeze než do kontextu běžné historiografické řecké praxe. Lukášova předmluva (Lk 1,1–4) se sice blíží jiným známým předmluvám z řecké literatury (Plut. *Them*. 1,1),[54] ale zmíněná praxe (ověřování, rešerše, …) se *explicitně* nepromítá do textu.[55] Naopak ve zbytku Lukášova evangelia dominuje styl popsaný výše. Podobně obsahuje Markovo

---

51 Opačného názoru je E. M. Beckerová, dle níž je naopak pravděpodobné, že Marek byl neznámým autorem. Eve-Marie Becker, „Earliest Christian literary activity: Investigating Authors, Genres and Audiences in Paul and Mark," in *Mark and Paul 2*, eds. Eve-Marie Becker – Troels Engberg-Pedersen – Mogens Mueller, Berlin: De Gruyter, 2014, s. 87–106.

52 Philo, *On Abraham. On Joseph. On Moses*, Loeb Classical Library 289, Cambridge: Harvard University Press, 2007; Josephus, *Jewish Antiquities: 9–11*, Loeb Classical Library 326, Cambridge: Harvard University Press, 1937.

53 Mt 1,22–24; 2,15.17.23; 4,14–15; 8,17; 12,17; 13,35, 21,4; 27,9. Uvádím pouze takové citace o naplnění, které považuji za autorské metakomentáře. Pasáž 27,35 obsahuje dle některých rukopisů (např. Δ Θ 1424) rovněž formuli o naplnění, ale jedná se o pozdější harmonizaci s Janovým evangeliem (19,24).

54 K edici viz poznámka č. 10.

55 Více viz např. Loveday Alexander, *The preface to Luke's Gospel: literary convention and social context in Luke 1.1–4 and Acts 1.1*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005; Martin Hengel, „The Lukan Prologue and Its Eyewitnesses: The Apostles, Peter, and the Women," in *Earliest Christian History: History, Literature, and Theology*, eds. Martin Hengel – Michael F. Bird – Jason Maston, Tübingen: Mohr, 2012, s. 533–587.

evangelium pouze jednu explicitní citaci (Mk 1,2; L 3,4), čímž je blíž stylu starozákonních textů než řecko-římských životopisů.

Evangelisté tak na jednu stranu použili typicky normativní a preskriptivní žánr řecko-římské kultury a na druhou stranu imitovali styl literatury, kterou považovali za inspirovanou. Protože jejich texty měly funkci dokladu naplnění starozákonních očekávání, je pravděpodobné, že si sami nárokovali inspiraci. V židovské a řecké literatuře totiž nalezneme stejné mechanismy budování a ustanovování věrohodnosti textu. Usiloval-li někdo o vyvrácení nějakého díla či obsahu, které prezentuje, a o poskytnutí alternativní verze příběhu (popř. jeho aktualizování), zpravidla použil stejné prostředky utváření věrohodnosti jako autor, kterého kritizoval/aktualizoval. Historiografická díla tak byla vyvracena historiografickými prostředky (explicitní citací, rešerší, hodnocením materiálu, uváděním různých verzí událostí) a stejně tomu bylo v případě děl, která měla pocházet z neověřitelného pramene (múza, bůh, nedochovaný pramen atp.).[56]

b) Různě zvolený úsek života

Antické životopisy se různí ve zvoleném úseku z života protagonisty, přičemž variabilitu nalezneme jak mezi jednotlivými autory, tak v dílech jednotlivých autorů. Životopisy tak nezobrazovaly konstantě celý život protagonisty, zejména dětství, protože mu nebyl přisuzován význam pro pochopení dospělého života, což se projevovalo v nedostatku pramenů, z nichž mohli autoři čerpat.[57] Obsahují-li životopisy popis dětství, jsou tyto popisy málokdy historicky věrohodné, protože životopisci typicky reagovali na absenci materiálu vytvořením fiktivních anekdot,[58] v nichž zpětně promítali hrdinovu osobnost do ranějších fází jeho života.[59]

Argument, že Markovo a Janovo evangelium nejsou životopisy, protože neobsahují popis Ježíšova dětství/vzdělání nebo genealogii,[60] není

---

56 Lze uvést např. pseudodokumentární fikci nebo kumránskou literaturu, zejména Knihu jubilejí.

57 Christopher Pelling, *Plutarch and History: Eighteen Studies*, Swansea: The Classical Press of Wales, 2011, s. 238–288, 288.

58 Tamtéž, s. 154, 308–309.

59 Tamtéž, s. 208.

60 Takto David E. Aune, „Genre Theory and the Genre-Function of Mark and Matthew," in *Mark and Matthew I. Comparative Readings: Understanding the Earliest Gospels in Their First-Century Settings*, eds. Eve-Marie Becker – Anders Runesson, Tübingen: Mohr, 2011, s. 145–178, 168.

tudíž relevantní s ohledem na to, že jiné životopisy tyto popisy rovněž postrádají. Typickou ukázkou kreativní invence je dle mého názoru perikopa o Herodově pobití chlapců ze strachu z narození Mesiáše (Ježíše), v níž evangelista využil známé historické události. Jak totiž svědčí Nikolaos Damašský,[61] Herodes byl znám svou paranoiou, strachem z jiných nástupců (králů), a nechal proto popravit své syny. Není tudíž z logiky narativu překvapivé, že Matouš této známé okolnosti využil, a zobrazil Ježíše jako toho, koho se bál Herodes.[62]

Obecně však lze dle mého názoru říct, že pouze popis Ježíšova dětství v Lukášově evangeliu je v souladu s jinými řecko-římskými životopisy. Zde je totiž Ježíš přímo charakterizován svým jednáním (Lk 2,41–52), nikoliv jednáním jiných, jako tomu je v Matoušově evangeliu. V Matoušově evangeliu totiž genealogie, popis Ježíšova narození, příchod mágů atp. plní funkci nikoliv přímé charakterizace Ježíše, ale autorizačního prologu. Prostřednictvím tohoto prologu, jehož ideu evangelista převzal z Markova evangelia, totiž konstruuje věrohodnost Ježíšova mesiášství tím, že jej spojuje se starozákonními očekáváními a historickými událostmi.

c) Selektivní autor

Použitá a utvořená látka je vždy podmíněna tím, jak autor nazíral na charakter jedince, jaký úsek se rozhodl ztvárnit, a jaké byly jeho motivy sepsání.[63] Jedním z častých argumentů novozákonních badatelů ve prospěch Markovy priority je, že je pro ně nepředstavitelné, že kdyby byl býval evangelista znal a vycházel z Matouše a Lukáše, vynechal by

---

61 *Nicolaus of Damascus: The Life of Augustus and The Autobiography*, ed. Mark Toher, Cambridge: Cambridge University Press, 2016.

62 V současné době pouze minimum autorů považuje Matoušovy úvodní perikopy z Ježíšova dětství za historicky věrohodné, nicméně téměř nikdo z nich nedokládá své argumenty typickou kompoziční praxí životopisců. Paradoxní je, že Keener, tedy badatel, který věnoval výzkumu evangelií v kontextu antického životopisu několik monografií, zastává historicitu těchto perikop. Historicitu Matoušova popisu obhajuje tím, že popis je strohý a kdyby byl býval Matoušovou invencí, bylo by zvláštní, že by nebyl tak bohatý a informativní jako pozdější apokryfní evangelia. Craig S. Keener, *The Gospel of Matthew*, Grand Rapids: Eerdmans, 2005, s. 81.

63 Ačkoliv životopisy sdílí sociální jednání (zobrazit protagonistu jako normu/paradigma), jejich motivy takto jednat se mohou lišit – mohou být apologeticky motivované, polemicky, pedagogicky motivované atp.

značnou část jejich látky.[64] Právě takový argument se ve světle uchopení Markova evangelia v kontextu jiných antických životopisů ukáže jako neopodstatněný, protože životopisci nezpracovávali všechen dostupný materiál a byli selektivní. Autoři svou selektivitu často připomínali ve formálních předmluvách, ve kterých své literární úsilí vymezovali na pozadí konvencí historiografie, pro kterou bylo typické vyprávět „všechny události".[65] O vlastní selektivitě svědčí rovněž evangelista Jan a Lúkianos, přičemž oba explicitně nepovažují svou selektivitu za překážku pro adekvátní prezentaci charakteru protagonisty (Luc. *Dem.* 67; J 20,30–31; 21,25). Zajímavostí např. je, že Filón Alexandrijský v Životě Mojžíše nezobrazuje perikopu o zjevení na Sinaji, byť ji lze z pohledu Starého zákona považovat za ústřední událost Mojžíšova života.[66]

Dalším typickým znakem životopisů je jejich tendenčnost, která plyne ze selekce a redakce materiálu. Je proto zajímavé a relevantní sledovat, jak tři různí autoři žijící ve stejné době — Plútarchos, Tacitus a Suetonius — utváří odlišné portréty císaře Galby a jeho nástupce Othona. Zatímco Plútarchos, jenž obecně obdivoval starší muže, představuje Galbu jako spravedlivého, hodného a nepochopeného starého muže, Tacitus se soustředí na negativní Galbovy vlastnosti a brutalitu, a jedinou jeho pozitivní vlastností bylo, že nebyl těžkým pijákem. Suetonius pak uvádí z těchto autorů nejvyváženější portrét (Suet. *Galba*; Tac. *Hist*. 1,1–49; Plut. *Galba*).[67]

d) Chronologický či tematický rámec

Kromě toho, že autoři byli zodpovědni za volbu úseku, který se rozhodli ztvárnit, záleželo také na jejich kreativitě, jak jednotlivé události uspořádali. Nejčastěji se můžeme setkat s chronologickým řazením kopírujícím

---

64 Joseph A. Fitzmyer, „The Priority of Mark and the Q Source in Luke," in *To Advance the Gospel: New Testament Studies*, Grand Rapids: Eerdmans, 1998, s. 3–40, 6; Johan Engelbrech, „Challenging the Two-Source Hypothesis: How Successful Are the Commentaries?," *Neotestamentica* 30 (1996): 89–101; Eric Eve, *Relating the Gospels: Imitation, Memory, and the Farrer Hypothesis*, London: T&T Clark, 2021, s. 20.

65 Viz poznámka č. 41.

66 Srovnej Gregory E. Sterling, „Thunderous Silence: The Omission of the Sinai Pericope in Philo of Alexandria," *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period* 49 (2018): 449–474.

67 Tacitus, *Histories: Books 1–3*, Loeb Classical Library 111, Cambridge: Harvard University Press, 1925. K edicím Plútarcha a Suetonia viz poznámka č. 10 a 43.

strukturu života a méně často s explicitním tematickým řazením anebo jejich kombinací.[68] Plútarchos, který psal o životě význačných politiků, vládců nebo řečníků, volil chronologické řazení, zatímco Suetonius či Diógenés Laertský upřednostňovali explicitně systematické řazení dle tematických rubrik. Chronologické řazení látky přitom neimplikuje historickou přesnost, protože i v chronologicky řazených životopisech se setkáme s chronologicky či geograficky vágními údaji nebo se záměrným přeuspořádáním jednotlivých událostí z estetických důvodů.[69] Zajímavý je v tomto ohledu Filónův Život Mojžíše, neb Filón sice čerpal z textu, který považoval za normativní, přesto ale přeuspořádal látku z Mojžíšova života, slučoval např. dvě různé sekce textu do jedné, měnil pořadí událostí, některé vynechával atp.[70]

Kanonická evangelia jsou strukturována jako většina jiných životopisů, a sice jako kontinuální (chronologické) vyprávění. Struktura Matoušova evangelia byla v dějinách bádání často interpretována (zejména B. Baconem)[71] jako tematická, ačkoliv v tomto případě se jedná spíše o selektivitu nebo přeuspořádání látky než o explicitní rubrikové řazení, které nalezneme u Suetonia nebo Filóna. Epizodická struktura Markova evangelia rovněž není ničím výjimečná a neodkazuje k tomu, že by Markovo evangelium bylo nestrukturovaným textem.[72] Podobnou epizodickou strukturu lze nalézt např. v Lúkianově Životě Démonakta či Plútarchě Životě Demetria.

---

68 Výjimečné jsou v tomto ohledu životopisy Filóna Alexandrijského, protože Filón (kromě druhé poloviny Života Mojžíše) používá chronologický výklad rozdělený do vyprávění a alegorické interpretace. Druhá kniha Života Mojžíše je uspořádána tematicky jako je tomu u Suetonia.

69 Přeuspořádáním materiálu a změnou chronologie např. Caesarových zahraničních cest dokázal Plútarchos vytvořit pozitivnější portrét protagonisty. Podobně přepracoval Mojžíšův život Filón Alexandrijský. Kanonická evangelia se neshodnou v několika chronologických otázkách Ježíšova života (např. kdy začala misie k nežidům, kdy se událo vyhnání z Chrámu).

70 Brian C. McGing, „Philo's Adaptation of the Bible in His ‚Life of Moses'," in *The Limits of Ancient Biography*, eds. Brian C. McGing – Judith Mossman, Swansea: The Classical Press of Wales, 2006, s. 117–140; Sterling, „Thunderous Silence".

71 Benjamin W. Bacon, *Studies in Matthew*, New York: H. Holt, 1930; Raymond E. Brown, *An Introduction to the New Testament*, New Haven: Yale University Press, 2010, s. 172.

72 Takto především Matthew D. C. Larsen, *Gospels before the book*, New York: Oxford University Press, 2018.

e) Paratexty

V antické próze se nejčastěji setkáme s paratexty[73] ve formě názvu textu a předmluvy, které se zpravidla nachází na začátku nebo konci díla. Protože knihy měly nejčastěji formát svitku, jejich obsah nebyl vidět, byl-li svitek srolován. Z toho důvodu se na svitky ve většině případů umisťovaly vnější štítky, které obsahovaly název knihy, jméno autora atp. Tyto štítky byly náchylné ke ztracení nebo snadnému přepsání, a z toho důvodu se relevantní informace o textu (název díla, autor, číslo knihy) umisťovaly buď na počátek textu nebo na konec svitku. Podoba názvů knih nebyla nijak standardizována, ač lze říci, že název na počátku textu měl orientační funkci (byl lépe dohledatelný), zatímco název umístěný na konci textu, který byl mnohem častější, měl funkci spíš ornamentální a estetickou. Názvy nejčastěji obsahovaly jméno autora v genitivu a název díla v nominativu.[74] Protože názvy textů nebyly stabilní, častá absence jasně deklarovaného autorství podporovala plagiátorství a pseudoepigrafní tvorbu.[75]

Většina názvů antických životopisů je dochována na malém množství rukopisů např. až z 9. století, a pokud na ně neodkazují raní autoři,[76] je nutné k nim přistupovat s jistou dávkou skepse. Latinské životopisy Nepota, Tacita a Suetonia jsou nazvány poměrně jednotně – začínají předložkou *de*, a poté následuje explicitně zmíněný život (*vita*), popř. předmět textu.[77] Řecké životopisy mají značně květnatější názvy, např. Život Abrahama:[78]

---

73 Termín paratext je úzce spjatý s G. Genettem, který jím označuje takový prvek textu (název, podnázev, předmluva, věnování, rejstřík,), jenž řídí očekávání čtenáře a vede jeho interpretaci.

74 Francesca Schironi, *To Mega Biblion: Book-Ends, End-Titles, and Coronides in Papyri with Hexametric Poetry*, Durham: American Society of Papyrologists, 2010, s. 84.

75 Irene Peirano, *The Rhetoric of the Roman Fake: Latin Pseudepigrapha in Context*, Cambridge: Cambridge University Press, 2012, s. 45.

76 O Filonových textech píše např. Eusebios, nicméně už i jeho zmínky lze považovat za pozdní.

77 Takto je tomu v případě textů Nepota a Suetonia.

78 Podobně též: Život Aisópa (Βίβλος Ξανθοῦ φιλοσόφου καὶ Αἰσώπου δούλου αὐτοῦ περὶ τῆς ἀναστροφῆς Αἰσώπου) a Život Homéra (Ἡρόδοτος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς περὶ Ὁμήρου γενέσιος καὶ ἡλικίης καὶ βιοτῆς τάδε ἱστόρηκε, ζητήσας ἐπεξελθεῖν εἰς τὸ ἀτρεκέστατον). K edicím Filóna a Životu Homéra viz poznámky č. 52 a 17. Grammatiki A. Karla (ed.), *Vita Aesopi: Überlieferung, Sprache und Edition einer frühbyzantinischen Fassung des Äsopromans*, Wiesbaden: Reichert, 2001.

> βίος σοφοῦ τοῦ κατὰ διδασκαλίαν τελειωθέντος ἢ νόμων ἀγράφων· ὅ ἐστι περὶ ἀβραάμ (Philo *De Abr.*)[79]

Všechny řecké životopisy, se kterými v tomto textu pracuji, obsahují v názvu jméno protagonisty a šest z nich obsahuje slovo „život" (βίος).[80] Nadpisy kanonických evangelií představují zajímavou problematiku v kontextu jiných životopisů, a je proto překvapivé, že uniká těm novozákonním badatelům, kteří se soustředí na evangelia v kontextu antické literatury.[81] V případě Markova a Matoušova evangelia lze totiž legitimně první verše (Mt 1,1 a Mk 1,1)[82] interpretovat jako názvy, které zapadají do kontextu jiných názvů životopisů.[83]

> Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ θεοῦ (Mk 1,1)[84]

> Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαυὶδ υἱοῦ Ἀβραάμ (Mt 1,1)

Obě pasáže (stejně jako většina jiných názvů životopisů) postrádají sloveso a shrnují obsah celého díla. Z toho důvodu je dle mého názoru pravděpodobné, že názvy εὐαγγέλιον κατὰ (+ jméno evangelisty) nejsou původní, ačkoliv zastávám, že jejich autorská dedikace původní či autentická je, a jejich sekundární povaha na jejich autenticitě nic nemění. V takovém případě by Matoušovo a Markovo evangelium mělo dva názvy – jeden název v normatizované podobně (εὐαγγέλιον κατὰ…) a druhý původní název. Protože normatizovaný název obsahuje jméno

---

79 K názvu a textovým variantám viz Ellen Birnbaum – John M. Dillon, *On the Life of Abraham: Introduction, Translation, and Commentary*, Leiden: Brill, 2021, s. 141–143.

80 Jedná se o Lúkianova Démonakta, Plútarchovy životopisy, Pseudo-Hérodotův Život Homéra a doložené Filónovy životopisy.

81 Mary A. Tolbert, *Sowing the Gospel: Mark's World in Literary-Historical Perspective*, Minneapolis: Fortress Press, 1996; Keener, *Christobiography;* Bond, *The First Biography of Jesus.* Burridge pouze píše, že evangelia neobsahují názvy, které by odkazovali k tomu, že se jedná o životopisy. Burridge, *What Are the Gospels?*, s. 211.

82 Autenticita prvního verše, popř. části „υἱοῦ θεοῦ", byla (a je) zpochybňována, nicméně v současnosti ji většina badatelů přijímá. Více viz např. T. Wasserman, „The 'Son of God' Was in the Beginning (Mark 1:1)," *The Journal of Theological Studies* 62 (2011): 20–50.

83 Nejaktuálněji viz Tobias Hägerland, „Βίβλος Γενέσεως: The Opening of Matthew's Gospel and Ethnic Ambiguity," *Svenska Exegetiska Sällskapet* 84 (2019): 101–124.

84 Zda původní rukopis obsahoval υἱοῦ θεοῦ či nikoliv je irelevantní pro další diskuzi.

autora, je dle mého názoru těžké odolat pokušení interpretovat jako původně vnější štítek určený pro rychlou orientaci mezi jinými svitky.[85]

Dochované předmluvy antických životopisů[86] mají různou podobu nejen u jednotlivých autorů, ale též v různých dílech stejných autorů. Lze se setkat se dvěma způsoby, jak mohli autoři uvést svůj text – prostřednictvím formální předmluvy, anebo bez předmluvy, a v takovém případě text začal přímou charakterizací protagonisty.[87]

Bez předmluvy a charakterizací protagonisty začínají některé z Plútarchových Životů,[88] Markovo, Janovo a Matoušovo evangelium. Formální předmluvu, v níž autor explicitně vystupuje (a tedy píše v 1. osobě sg./pl.), upřesňuje vlastní motivace, metodu a cíl textu, nalezneme např. v Alexandrově romanci, Pseudo-Hérodotově Životě Homéra, Alexandrovi čili Lžiprorokovi, Démonaktovi či Smrti Peregrina od Lúkiana, ve 13 z 22 (dochovaných) párů Plútarchových Životů.[89] Jediné kanonické evangelium, které obsahuje formální předmluvu, je Lukášovo evangelium, přičemž jeho předmluva je v mnoha ohledech podobná jedné z Plútarchových formálních předmluv (Plut. *Them*. 1,1).[90] Oba autoři používají první osobu a zdůrazňují, že zkoumanou oblast náležitě prostudovali, a píšou proto přesně.

---

85 Anonymita evangelií je dle Auneho důležitou překážkou v interpretaci evangelií jako životopisů. David E. Aune, „The Problem of the Genre of the Gospels: A Critique of C. H. Talbert's What Is a Gospel?," in *Gospel Perspective*, eds. Richard France – David Wenham, Sheffield: JSOT Press, 1981, s. 9–60, 44–45.

86 Z relevantních životopisů se nezachovala např. předmluva k Suetoniovým Životům dvanácti císařů.

87 Philip Stadter rozlišuje mezi formální předmluvou a neformální (popř. integrovanou) předmluvou, která obsahuje standardní témata jako popis vzdělání nebo rodiny protagonisty. Philip A. Stadter, „The Proems of Plutarch's Lives," *Illinois Classical Studies* 13 (1988): 275–295.

88 K předmluvám u Plútarcha viz poznámka výše.

89 Anastasios G. Nikolaidis, „Plutarch's Methods: His Cross-References and the Sequence of the Parallel Lives," in *Historical and Biographical Values of Plutarch's Works: Studies Devoted to Professor Philip A. Stadter*, eds. Aurelio P. Jiménez – Frances Titchener, Málaga – Utah: Universidad de Málaga, 2005, s. 238–324, 319, 316.

90 K edici viz poznámka č. 10.

Závěr

Cílem textu bylo představení takové definice antického životopisu, která dokáže pojmout dynamiku žánru bez toho, aniž by byla tato dynamika chápána jako problém ve vymezení žánru. Toho cíle lze podle mě dosáhnout rozlišením mezi primárními a sekundárními charakteristikami textu. Kanonická evangelia sdílí všechny primární charakteristiky antického životopisu (výhradní zaměření na život protagonisty, důraz na jeho imitaci). Základním a důležitým aspektem, ve kterém se evangelia skutečně odlišují od jiných řecko-římských životopisů, je způsob utváření věrohodnosti textu a odlišné sebepochopení autorů, kteří se považovali za inspirované. Důrazem na autoritu autora textu a z ní plynoucí věrohodnost textu mají evangelia blízko k latinským textům,[91] jejichž autoři explicitně odmítali řecké způsoby konstruování věrohodnosti a namísto toho naléhali na vlastní společenské postavení a původ. Tato podobnost je však dle mého názoru spíš strukturální než genetická. Absenci tradičních způsobů věrohodnosti lze vysvětlit nárokem na inspiraci a současně tendencí evangelistů normovat raně křesťanskou praxi a nauku, čímž plně využili potenciál žánru antického životopisu. Bylo by poměrně paradoxní, kdyby Marek usiloval o normování křesťanské nauky a praxe a současně text prokládal historiografickými soudy jako „možná se ukřižování stalo takto" nebo „dle jiných však Ježíš řekl opak, a sice, že…", a tím tak dával svým posluchačům na výběr, ke kterým verzím událostí či výroků (a tak naukovým otázkám) se přikloní. Ač nejsem názoru, že by absence tradičních historiografických strategií nutně implikovala, že by evangelia byla fikcí (a dle mého názoru evangelisté měli historické intence), přirozeně tato absence komplikuje použití evangelií jako historických pramenů. Bondová je proto právem skeptická k možnosti extrahovat nějaké ranější tradice z Markova evangelia.

Současně jsem v textu upozornila na dílčí charakteristiky evangelií, které je třeba dle mého názoru interpretovat v kontextu žánru antického životopisu (nadpis, selektivita autorů, důvod sepsání evangelií atp.), ale které tak bádání neinterpretuje. Potenciál interpretace evangelií jako životopisů tak stále zůstává nevyužitý navzdory tomu, že implikace

---

91 Latinští životopisci byli ovlivněni řeckou historiografickou tradicí, a proto se v jejich textech nesetkáme s tímto způsobem konstrukce věrohodnosti textu.

tohoto pojetí mají význam pro výzkum historického Ježíše, synoptický problém či postavení křesťanů v prvním století.

Ancient Biography, Social Actions and Canonical Gospels

Keywords: Ancient Biography; Canonical Gospels; Historical Biographies; Jewish Literature; Ancient Epics; Rhetorical Genre Theory; Gospel Writers; Historiographical Strategies; Authority

Abstract: The study serves two main purposes. First, it aims to provide a definition of ancient biography that can account for the genre's diversity without viewing this diversity as problematic. Second, the study seeks to introduce the canonical gospels, describe their shared and distinct features to ancient biography and emphasise the implications of this approach for the interpretation of the gospels, which are frequently overlooked in contemporary research. As I point out, the first goal can be achieved by distinguishing between primary characteristics (an explicit focus on the life of a single protagonist and the intention to provide their life as a model for imitation) and secondary characteristics (historicity, paratexts, structure, length of life, and used material). These secondary characteristics may vary, but they presume the presence of the so-called primary characteristics. Furthermore, I argue that the canonical gospels have all of the primary characteristics of ancient biography, a conclusion supported by many contemporary scholars. I point to a fundamental aspect in which the Gospels differ from other Greco-Roman biographies, namely the construction of the reliability of the text and the different self-understanding of the authors who considered themselves – as I have argued – inspired.

ThDr. Magdalena Vytlačilová
Univerzita Karlova
Husitská teologická fakulta
Pacovská 350/4
14021 Praha
magdalena.vytlacilova@htf.cuni.cz